

Ю. Д. Древаль,
д.держ.упр.,
професор кафедри державного управління ХарPI НАДУ,
м. Харків

БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ В КОНФЛІКТНОМУ СОЦІУМІ

Розглянуто питання безпеки особистості в складних умовах сьогодення. Наголос зроблено на співвідношенні захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави.

Ключові слова: безпека людини, безпека держави, безпека соціуму, культура особистісної безпеки, права людини.

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (відповідно до п. 1 ст. 3 Конституції України). Держава, будучи відповідальною перед людиною за свою діяльність, має водночас забезпечувати і створення належних умов для її безпечного існування. Важливим компонентом захисту чи порушення життєво важливих інтересів особистості є середовище її існування, яке наповнене різноманітними соціально-економічними та суспільно-політичними конфліктами. Відтак інтерпретація поняття безпеки особистості як стану захищеності її життєво важливих інтересів передбачає побудову різних типологій безпеки. Традиційно вважається, що стрижень безпеки полягає у захисті соціуму від різнобічних військових інтервенцій чи терактів. Але поряд з такими видами все частіше згадується і екологічна, і інформаційна, і промислова, і психологічна, і техногенна безпека.

В останні десятиліття проблема безпеки особистості інтенсивно досліджується в руслі багатьох наукових напрямків, зокрема, національної безпеки (див., напр., праці В. Ананьїна, П. Золотарьова, О. Юдіна, В. Яременка), психологічної безпеки (див., напр., праці А. Брушлинського, С. Рощина та В. Сосніна), інформаційної та інформаційно-психологічної безпеки (див., напр., праці Ю. Просвірніна, А. Акмасова, В. Андрущенко, В. Грачова, Б. Кормича і В. Остроухова), економічної безпеки та «бізнес-безпеки» (див., напр., праці Д. Никифорчука, Т. Овчинникової та

К. Томашкова). Водночас все частіше вказується на те, що в умовах демократичного суспільства громадянин має бути не лише «споживачем» інформації, а й справжнім «актором» (дійовою особою) політичного та інформаційного простору. Вже традиційно проблема особистісної безпеки досліджується представниками правової науки, в руслі якої виявляється зміст конституційних прав і свобод особистості (див., напр., праці В. Колесніка, В. Кудрявцева та В. Чиркіна). Деякі дослідники пропонують зосередити фокус уваги саме на безпеці людини, що має непересічне значення для усіх зазначених напрямків діяльності у сфері безпечних суспільних відносин (див., напр., праці О. Боднар, М. Воротнюк та О. Сушка). «Людська безпека», – за оцінкою М. Воротнюк, – це міждисциплінарне поняття, яке походить з дисциплін міжнародні відносини, безпекові студії, дослідження конфліктів та миру, глобалізації та розвитку [1, с. 2]. Дійсно, основою всіх окреслених напрямків має бути турбота про людину, захист її прав та свобод.

Проте слід зазначити, поки що недостатньо опрацьованою залишається проблема співвідношення захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави. Недостатньо опрацьованою залишається і проблема особистісної безпеки, під якою розуміється активна участь людини у справі захищеності власних інтересів та цінностей. Першочергово все це стосується перехідних чи нестабільних країн, до яких з повним на це правом можна віднести і Україну.

Мета статті – уточнення співвідношення між різнобічними суб'єктами та об'єктами у підходах до формування безпеки особистості в складних умовах сьогодення.

Сучасний дискурс із зазначеної проблематики загалом стосується тієї ролі, яку відіграє держава в свободі та безпеці особистості. Як стверджує, зокрема, А. Етціоні, індивідуальні права й устремління мають бути захищені, але водночас вони мають бути узгоджені з інтересами спільноти [2]. Водночас все частіше висловлюються застереги, щоб людина не розглядалася лише «об'єктом захисту» чи безпорадним суб'єктом на тлі суспільних явищ

планетарного характеру (у тлумаченні Д. П. Барлоу, щоб людина та її безпека «не розглядалися всього-на-всього ще одним промисловим продуктом, на кшталт чавунних чушок» [3]). Відтак на порядок денний поставлена проблема системного розуміння безпеки, переходу від переважного розгляду проблем державної безпеки до аналізу системних загроз існуванню людини та засобів захисту від них.

До основних об'єктів безпеки відносяться: особистість – її права і свободи; суспільство – його матеріальні і духовні цінності; держава – її конституційний лад, суверенітет і територіальна цілісність. Проте впродовж достатньо тривалого часу існував своєрідний перекис у підходах до тлумачення сфери суспільної безпеки, адже явна перевага у співвідношенні людини та держави віддавалася останній. Та й власне термін «безпека» застосовувався, як правило, виключно стосовно безпеки держави (наприклад, її безпеки під час воєнних конфліктів). Але тенденції останніх десятиліть свідчать про те, що даний перекис поступово виправляється. Водночас слід пам'ятати й про те, що сьогоденню властиве стрімке примноження викликів, що загрожують комфортному чи безпечному існуванню людини. До вже традиційних форм додаються загострення проблеми біженців, збільшення зон нестабільності, транскордонна організована злочинність, кіберзлочинність, незаконна торгівля зброєю, відмивання грошей, піратство, проблеми енергетичної безпеки, нелегальна міграція, торгівля людьми, страхітливі за своїми масштабами і наслідками природні і техногенні катастрофи, ендемії важких інфекційних захворювань тощо.

Появу нового акценту в розумінні безпеки особистості часто пов'язують з опублікованою в 1992 р. промовою Генерального секретаря ООН Бутрос Бутрос-Галі на тему «Порядок денний для світу». В ній висловлювалася принципова ідея, що загроза для глобальної безпеки може бути за своєю природою не тільки військовою [4, с. 47]. Конференція ООН у тому ж році прийняла Декларацію, в якій проголошувались зобов'язання держав по основним принципам досягнення цивілізацією сталого розвитку. У Декларацію

увійшли 27 рекомендаційних принципів, головним з яких є принцип попередження, що стосується забезпечення безпеки життєдіяльності [5, с. 293].

Але початок повномасштабної переорієнтації світової спільноти до проблем безпеки людини завдячує доповідям ООН з розвитку середини 1990-х рр., в яких підкреслювалася стрижнева ідея, що розвиток соціуму має бути спрямований на людей, а не на безпеку кордонів. У Доповіді Програми Розвитку ООН від 1994 р. під назвою «Нові виміри безпеки людини», наприклад, пропонувалося розвинути концепцію так званої широкої трактовки безпеки особистості і виділити в ній два взаємопов'язані фактори: «свободу від страху» (*freedom from fear*) та «свободу від злиднів» (*freedom from want*). Перший з них полягає у захисті людини від всебічних конфліктів, а другий – від стихійних явищ, голоду, хвороби тощо. Окрім цього, були виділені сім окремих компонентів безпеки особистості: економічна безпека (гарантований мінімальний дохід); безпека для здоров'я (відносна свобода від захворювань і заражень); особиста безпека (свобода від фізичного насильства і погроз); продовольча безпека (фізична і економічна доступність продуктів харчування); екологічна безпека (доступність чистої води і чистого повітря, система землекористування, яка зберігає родючість ґрунтів); безпека меншин (збереження культурної своєрідності); політична безпека (захист основних прав людини і свобод) [6].

Перехід у визначенні орієнтирів безпеки відбувся під впливом декількох важливих обставин. *По-перше*, це закінчення «холодної війни», що дозволило приділити належну увагу саме інтересам та безпеці людини. *По-друге*, це загальна тенденція до збільшення обсягів прав людини та забезпечення дієвості принципу верховенства права. *По-третє*, це прояви та наслідки глобалізаційних процесів, а саме, стрімке розповсюдження гуманістичних ідеалів на ті країни та народності, які раніше вважалися bastіоном традиціоналізму. До всього цього обов'язково слід додати і загальні процеси демократизації, в руслі яких людина та її свободи розглядаються в якості вищої соціальної цінності. Не випадково В. М. Литвин, відкриваючи 23 травня 2012 р.

парламентські слухання на тему «Про стан та перспективи розвитку воєнної організації та сектора безпеки України», вважав за необхідне привести слова одного з батьків батьків-засновників Сполучених Штатів Америки Бенджаміна Франкліна: «Той, хто готовий обміняти свободу на безпеку, не гідний мати ані свободи, ані безпеки» [7].

Поступово змінюється і зміст безпеки особистості. У країнах зі сталими традиціями демократичного врядування вже не настільки масштабними є деякі з окреслених вище замахів на її безпеку (наприклад, продовольчої), натомість доволі гостро постає проблема екологічної безпеки. Більш гнучкими стають і грані, що розділяють окремі види небезпек. Сукупно все це утворює нові види загроз, що постають перед соціумом. Так, у тлумаченні Б. Бузана, О. Вайвера та Дж. Вілда, соціетальна небезпека виникає тоді, коли спільнота відчуває загрозу її ідентичності [8, р. 22]. Зазначену оцінку можна, очевидно, з повним на це правом екстраполювати і на окремих індивідів.

На сьогодні існує декілька підходів до тлумачення безпеки особистості в складних умовах сьогодення. З одного боку, ці підходи чи навіть теорії, що пов'язують турботу про забезпечення безпеки людини з обмеженням її особистої свободи. У руслі таких підходів людина вимушено обмежується в якихось правах, що першочергово пояснюється неможливістю повноцінного забезпечення її безпеки, не порушуючи безпеку та права інших осіб. Сучасна держава якраз і спроможна забезпечити такий стан безпеки соціуму, володіючи правом на легітимне насилля та маючи для цього необхідні ресурси. Яскравим прикладом подібного роду теорій має вважатися опрацьована А. Сантіні «Декларація прав цифрової людини», в якій підкреслюється, що не протиставлення державі, а співпраця з нею може гарантувати реальну свободу та безпеку індивіда (зокрема, запобігти електронній злочинності та тероризму) [9]. Дійсно, держава прямим чином причетна до будь-яких сфер захищеності особи (правової, економічної, гуманітарної, психологічної, матеріально-технічної тощо).

Останнім часом, щоправда, до заданої системи координат все частіше додають і суспільство. А це, у свою чергу, автоматично включає до безпеки особистості й інститути громадянського суспільства та деякою мірою затушовує питання щодо узгодження таких підходів з демократичними цінностями. Проте, очевидно, самоврядні аспекти врегулювання суспільних відносин ще потребують вдосконалення і в країнах з розвиненими традиціями демократичного врядування, не кажучи вже про Україну. Дж. Елстер у своїй відомій книзі «Цемент суспільства» взагалі навіть вважає за необхідне підкреслити, що «немає ніяких суспільств, існують лише індивіди, що взаємодіють між собою» [10, р. 248]. Такі та подібні їм тлумачення, звичайно, виглядають образним перебільшенням окресленої проблеми. Але водночас беззаперечним виглядає те, що не існує ніякого надіндивідуального суспільства, яке якраз і є складною сукупністю індивідів та взаємодій між ними. Не випадково С. Московичі назвав суспільство «машиною, що творить богів», але водночас зауважив, що саме «люди є подібні богам» [11, с. 53, 81].

До того ж, держава, захищаючи людину від усіх ймовірних негативних впливів, може порушити і ту грань, за якою людина вже втратить спроможність самотійно осмислювати ступінь небезпек та протидіяти різним загрозам. В умовах сучасного технократичного суспільства людина все більшою мірою відстороняється від активної участі у справах соціуму, і надмірна опіка з боку держави лише посилює зазначену тенденцію. Проте, деякі сучасні дослідники продовжують характеризувати безпеку особистості виключно в категоріях спроможності держави «огороджувати» і «оберігати» людину від різноманітних загроз [12, с. 137]. Відтак і створюються додаткові умови для так званих «ігор з ідентифікацією» та формування своєрідної «віртуальної особистості» [13, с. 75].

Такий підхід до гарантування безпеки особистості, окрім іншого, суперечить принципам сучасного демократичного врядування з основою в активній участі громадян у суспільних справах. Ще на початку 1920-х рр. У. Джеймс підкреслював, що сфера особистості людини у найбільш широкому сенсі складає загальну суму всього того, що вона може назвати «своїм» (чи

«власним», залежно від нюансів перекладу – Ю. Д.) [14, с. 61]. І, не відчуваючи особистої причетності до заходів щодо формування соціальної безпеки, індивід відчужується і від участі у даній сфері суспільних відносин.

На противагу зазначеній вище позиції все частіше проголошуються більш ліберальні теорії безпеки особистості в складних умовах сьогодення. У руслі таких теорій особиста безпека людини розглядається як загальна суспільна цінність, поза якою видається неможливо забезпечити і належний стан розвитку суспільства та держави. Як слушно вважає О. Боднар, «виходячи з того, що людина є єдиним і неподільним суб'єктом будь-якого соціуму, який виступає на рівні соціальних зв'язків як особа, саме особа – точка відліку різних соціальних систем, що має принципову соціальну цінність і значимість» [15, с. 148]. Відтак належний стан безпеки людини має забезпечуватися не лише розвиненістю суспільства та держави, а й дієвою позицією самої людини. І саме в цій площині, очевидно, слід шукати як стрижень проблеми у відповідній сфері суспільних відносин, так і шляхи її вирішення. Дійсно, за оцінкою О. П. Мягченка, проблема безпеки людини «своїми коренями входить у різні структури людського буття – психо-фізіологічні, морально-етичні, світоглядні, релігійно-етнічні, культурні, техніко-технологічні, природні, екологічні проблеми» [16, с. 3].

Отже, проблема суперечності між свободою особистості і її безпекою залишається остаточно невизначеною. У кінцевому рахунку вона стосується протиріччя між свободою та рівністю, яка має не лише онтологічне, а й суто практичне значення. На практиці, очевидно, неможливо водночас та повному обсязі реалізувати обидві ідеї. У даному відношенні мова має скоріше йти про гармонійне узгодження та віднаходження оптимального політико-правового рішення. Держава і суспільство якраз і зобов'язані віднаходити таке рішення, здійснюючи захист життєво важливих інтересів особистості, її основних прав і свобод. Функція ж правової держави полягає, окрім іншого, у гарантування таких прав і свобод з використанням принципу «розумної достатності». Сутність цього принципу загалом зводиться до запобігання можливим загрозам

безпеки для суспільства і держави, до недопущення диктату щодо окремої особистості. У такий спосіб і вирішується завдання щодо визначення гармонійного співвідношення безпеки держави та особистості. Власне й особистість за такого підходу відчуває відповідальність за власну безпеку та безпеку соціуму. У цьому сенсі важливою є і проблема культура особистісної безпеки, яка є частиною загальнолюдської культури і проявляється у поведінці людини в умовах посилення різнобічних загроз її безпечному функціонуванню.

Список використаної літератури

1. *Воротнюк М.* Людська безпека як імператив сучасності: переніс фокусу з держави на людину / М. Воротнюк, О. Сушко. – К. : Фонд ім. Фрідріха Еберта: Представництво в Україні, 2010. – 15 с.
2. *Этциони А.* Новая глобальная архитектура: механизмы перехода [Лекция, прочитанная в Московском ун-те 03.04.2009 г.] [Електрон. ресурс] / Амитай Этциони. – Режим доступу : <http://www.torrentino.com/torrents/39063>.
3. *Барлоу Д. П.* Декларация независимости Киберпространства [Електрон. ресурс] / Джон Перри Барлоу. – Режим доступу : <http://www.zhurnal.ru/staff/gorny/translat/deklare.html>.
4. *Бутрос-Гали Б.* Повестка дня для мира. Декларация Генерального секретаря ООН / Бутрос Бутрос-Гали // Вестник МИД РФ. – 1992. – № 13–14. – С. 36–48.
5. *Международное публичное право* : учеб. / под. ред. К. А. Бекяшева. – М. : ПРОСПЕКТ, 1998. – 608 с.
6. *United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security.* – New York : UNDP, 1994. – 289 p.
7. *Литвин В. М.* [Виступ на парламентських слуханнях «Про стан та перспективи розвитку воєнної організації та сектору безпеки України, 23 травня 2012 р.] [Електрон. ресурс] / В. М. Литвин. – Режим доступу : http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl2305112.htm.
8. *Buzan B.* Security a new framework of analysis / Barry Buzan, Waever Ole, Y. de Wilde. – Londres : Lynne Rienner Publishers, 1998. – 239 p.
9. *Горный Е.* Цифровой человек и его права [Електрон. ресурс] / Е. Горный. – Режим доступу : http://www.zhurnal.ru/staff/gorny/texts/chart_hd.html.
10. *Elster J.* The Cement of Society. A Study of social order / Jon Elster. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1990. – 311 p.
11. *Московичи С.* Машина, творящая богов / Серж Московичи ; пер. с фр. Т. П. Емельяновой, Г. Г. Дилигенского. – М. : Центр психологии и психотерапии, 1998. – 560 с.
12. *Зинченко Н. И.* Личная безопасность как объект социологического анализа / Н. И. Зинченко // Социс. – 2007. – № 2. – С. 137–140.
13. *Скородумова О. Б.* Виртуальная личность и свобода (к проблеме социокультурных истоков понимания свободы в Интернете) / О. Б. Скородумова // Вестн. Моск. ун-та. Серия 7. Философия. – 2004. – № 2. – С. 75–96.
14. *Джеймс У.* Личность // Психология личности / У. Джеймс ; под. ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 288 с. – С. 61–71.
15. *Боднар О.* Поняття особистої безпеки людини і його структура / Ольга Боднар // Наук. зап. Ін-у законодавства Верховної Ради України. – 2011. – Вип. 2 (5). – С. 148–153.
16. *Мягченко О. П.* Безпека життєдіяльності людини та суспільства : навч. посіб. / О. П. Мягченко. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 384 с.

Древалъ Ю. Д., Безопасность личности в конфликтном социуме.

Рассмотрены вопросы безопасности личности в сложных сегодняшних условиях. Ударение сделано на соотношение защищенности жизненно важных интересов личности, общества и государства.

Ключевые слова: безопасность человека, безопасность государства, безопасность социума, культура личностной безопасности, права человека.

Dreval Yu. D. Security of individual in a conflict society.

The problems of security of the individual in today's challenging environment. Emphasis placed on ratio protection of vital interests of the individual, society and state.

Key words: human security, state security, safety of society, culture of personal security, human rights.